

INTERPERSONAALSE TÄHENDUSE KONSTRUEERIMINE

Ühe intervjuu analüüs

Reet Kasik
Tartu Ülikool

1. Tekstianalüüs ja keele interpersonaalne metafunktsioon

Tekst on kasutusel olev keel — sel on funktsioon, ülesanne, eesmärk. Funktsionaalne tekstianalüüs tähendab tänapäeval üha sagedamini teksti tähenduse uurimist. Sellest aspektist kujutab tekst endast tähendustervikut ja iga keeleüksus või tunnus on oma esinemiskohal just selleks, et konstrueerida seal mingit tähendust. Mõned teksti-uurijad nimetavad sellist tähendusanalüüsi dünaamiliseks analüüsiks, eristamaks seda staatilisest analüüsist, mis ei võta arvesse analüüsitava tunnuse esinemiskonteksti ega konkreetset funktsiooni seal, vaid vaatleb tekstikorpust eeskätt teatud keeleliste tunnuste kogumina (Heikkinen, Lehinen, Lounela 2004). Staatilises analüüsis on võimalik kvantitatiivsete näitajate põhjal teha järeldusi registre, tekstitüüpide ja tekstiliikide erinevuste kohta. Eestis on sellise analüüsiga saanud arvestatavaid tulemusi Krista Kerge (vt nt Kerge 2003).

Otsene järeldus eelnevast on, et analüüsitava materjali maht võib tekstiuurimises olla väga erinev, ulatudes suurte korpusse kvantitatiivsest või ka kvalitatiivsest töötlemisest ühe teksti põhjaliku mikroanalüüsini. Siinses artiklis eritletakse üht konkreetset teksti

eesmärgiga näidata, kuidas tekstiliste valikutega konstrueeritakse tähendusi, kitsamalt suhtlusosalis(t)e identiteeti.

Dünaamilise analüüsi teoreetiliseks aluseks on siinses uurimuses kriitiline teksti- ja diskursuseanalüüs (ühe uuema kokkuvõttena vt nt Fairclough 2003), mille põhiseisukoht on, et keelekasutus on konstruktiiivne, see mitte ainult ei peegelda tegelikkust, vaid ka loob ning mõjutab seda. Keelekasutus avaldab sotsiaalset mõju ümbritsevale maailmale — nendele asjadele ja nähtustele, millest kirjutatakse ja räägitakse.

Dünaamilist tekstianalüüsi alustatakse tekstide keele kirjeldusest ning minnakse edasi tähenduste tõlgendamisele ja keelekasutuse seletamisele. Need on siis kolm eri analüüsitasandit: kirjeldamine (mis seal on), tõlgendamine (mida see tähendab) ja seletamine (miks on tehtud just niisugused valikud). Tähenduste tõlgendamine on paratamatult subjektiivne ning esitatud tõlgendus on üks võimalikest. Mida üksikasjalikumal ning konkreetsamal analüüsil need tõlgendused põhinevad, seda usutavamad ja tõenäolisemad nad on. Siinses analüüsis olen keskendunud ühele tekstile, Postimehe laupäevalis as Arter 16.10.2004 ilmunud vanemtoimetaja Priit Pulleritsu intervjuule Tallinna Kesklinna vanema Keit Pentusega. Intervjuu pealkirjaks oli “Keit Pentus, kunas lapsed tulevad?” Analüüsimaterjaliks on üksnes ajakirjaniku küsimused ja eesmärgiks on näidata, kuidas ja missuguse identiteedi konstrueerib ajakirjanik oma küsimustega intervjuueeritavale persoonile.

Halliday süsteemfunktsionaalse keeleteooria (vt nt 1994) tugevust nähakse selles, et selle raames vaadatakse teksti kui valikute kogumit. Valik toimub olemasolevate keelevormide, leksikaalsete ja grammatiliste võimaluste hulgast. Need vormilised valikud määravad, milline tähendus valitakse, kuidas mingit sündmust või olukorda representeeritakse, mil viisil tekst vastuvõtjale esitatakse ja milliseid identiteete esile tuuakse. Tekstis tehtud valikute analüüs võib lähtuda kolmest eri vaatepunktist, vastavalt teksti metafunktsioonidele. Analüütik võib keskenduda tekstivälise maailma representeerimisele tekstides (ideatsionaalne e tähistusfunktsioon), sotsiaalsete suhete ja identiteetide esitamisele (interpersonaalne e suhtlusfunktsioon) või sellele, kuidas tekst on lausetest kokku pandud (tekstuaalne funktsioon). Halliday järgi, kelle süsteemfunktsio-

naalsest keeleteooriast keele polüfunktsionaalse analüüsi põhimõtted pärinevad, toimivad need funktsioonid tekstis või mistahes teksti osas ja lauses aina samaaegselt. Siinses analüüsis keskendutakse, nagu öeldud, interpersonaalsele tähendusfunktsioonile.

Interpersonaalne funktsioon hõlmab seda, kuidas tekstid toimivad suhtluses. Meedia ja üldse igasuguste tekstide põhiolemus on sotsiaalsus — igal keekekasutajal on mingi eesmärk inimestevahelises kommunikatsioonis ja suhtes laiemaltki. Ühelt poolt (tekstitasandil) vaadeldakse osalistena neid, kellest/millest kirjutatakse, kellele kirjutaja viitab, kelle tegevusi või olemust ta kirjeldab. Tekst aga ei esita ainult sisu, vaid täidab ka suhtlusfunktsioone — tekstiga tehakse alati midagi, tal on suhtluses mingid eesmärgid (nt teavitada, veenda, hoiatada, õpetada). Selle, nn diskursusetasandi osalised on kirjutaja ja lugeja. Nagu tekstitasandi osalistel, nii on ka diskursusetasandi osalistel suhtluses teatud rollid, mida võib teksti keeleväljenditele toetudes analüüsida. Keelekasutuses luuakse identiteete ja rolle — kõneldes või kirjutades moodustab keelekasutaja endale mingi rolli ja määratleb ka kuulaja või lugeja rolli teksti vastuvõtjana. Võib öelda, et tekst n-ö konstrueerib endale ideaalse (abstraktse) lugeja, pakub välja sellise lugejapositsiooni, millest lähtudes tekst tundub sidus, arusaadav ja loomulik.

Interpersonaalseid tähendusi väljendatakse täpselt samade keeleliste valikutega, millega kujundatakse sisutasandit. Needsamad sõnad ja vormid, mis tähistavad/konstrueerivad tekstis edasi antavat maailma, konstrueerivad samal ajal ka tekstiosaliste ja diskursuseosaliste identiteete ja rolle, väljendavad kirjutaja ja tekstiosaliste ning kirjutaja ja lugeja vahelist suhet. Samal ajal, kui tekst (nt lause) vormistatakse sõnumiks, korrastatakse see ka interaktiivseks sündmuseks rääkija/kirjutaja ja auditooriumi/lugeja vahel. Rääkimise või kirjutamise aktis konstrueerib keelekasutaja endale teatud diskursuserolli, selle positsiooni, millelt ta suhtleb, ja sellesamaga, kui ta endale rolli ehitab, määrab ta rolli ka teksti vastuvõtjale.

Kui kirjaliku monoloogteksti interpersonaalset tähendustasandit võib vaadata peamiselt kirjutaja ja tema poolt enda jaoks konstrueeritud nn ideaallugeja peegeldumisena tekstis, siis dialoogilises suhtluses (suulised vestlused, intervjuud), kus osalisi on rohkem kui üks, on interpersonaalsete suhete, rollide ja identiteetide kujunda-

mine palju konkreetsem ja otsesem. Intervjuužanris on diskursuse-osalis(t)eks peale autori ja lugeja ka intervjuueeritav(ad), kellele konstrueeritavaid identiteete ja rolle võib samuti analüüsida tekstis tehtud valikute kaudu. Diskursuseuurijad on üsna palju analüüsinud nt seda, kuidas telesaadetes jm suulistes vestlustes meedia ehitab toimetajatele, publikule ja "teistele" osalistele ühiskondlikke ja isiklike identiteete. Kriitilises diskursuseanalüüsis vaadeldakse kõiki neid omadusi sellest vaatepunktist, kuidas need suhted ja identiteetid tulevad esile tekstides.

Termin 'intervjuu' ei viita muidugi mingile homogeensele kindlale tekstiliigile (žanrile) — see võib olla niihästi arsti poolt patsiendile tehtud anamnees, pealtnägija või kahtlusaluse ülekuulamine, töölevõtuintervjuu kui ka erialaspetsialisti, keelejuhi või poliitilise mõjutaja intervjuu. Neile kõigile on ühine vabast vestlusest piiratum vooruvahetus: intervjuus on osalised orienteerunud nii, et üks pool küsib, teine vastab. Iga intervjuutüüp on interpersonaalsete suhete aspektist erinev. Näiteks töölevõtuintervjuus ei anta vastajale alati tagasisidet selle kohta, kas ta on vastanud asjassepuutuval viisil või ei. Tavalises argivestluses oleks loomulik, et küsija osutaks oma kõnevoorus vastajale, kas saadud vastus on rahuldav, piisav või vale. Ajakirjanduse intervjuudes (nii televisioonis kui trükimeedias) ei kasuta vestlejad seevastu tagasisidet ei selleks, et vastust heaks kiita, ega selleks, et märkida ära kohti, kus oleks tema kord sõna saada. Põhjuseks on see, et intervjuerija ei esita küsimusi mitte iseenda, vaid auditoriumi (vaataja või lugeja) jaoks. Kui ta annaks argivestluse stiilis tagasisidet, tunneks auditorium end kõrvalseisva pealtkuulaja rollis. Kui intervjuerija juhatab oma küsimuse sisse ühe või mitme jutustava lausega, ei ole tal ohtu oma kõnevooru kaotada, nagu oleks argivestluses sellel, kes hakkab oma küsimusi põhjendama. Intervjuueeritav on valmistunud ootama küsimust ja sellele vastama, ta ei hakka enne rääkima, kui on oma küsimuse kätte saanud. Vooru kaheosalisust (väited + küsimus(ed)) on just nimelt peetud tüüpiliseks intervjuuküsimuse struktuurtüübiks (vt nt Nuolijärvi, Tiitula 2000, kus avalikku intervjuužanri on analüüsitud nii vestlusanalüüsi kui ka kriitilise diskursuseanalüüsi meetoditega).

2. Autori rolli analüüs

Analüüsitava intervjuu koosneb 39 kõnevoorst (küsimus + vastus), ajakirjaniku tekst moodustab intervjuust ligi 40% (618 sõna), vastaja Keit Pentuse tekst umbes 60% (995 sõna). Siinses artiklis analüüsitakse üksnes ajakirjaniku poolt esitatud teksti (vt lisa). 39st küsija poolt esitatud kõnevoorst on 8 autori kommentaari või seisukohavõttu, milles küsimust ei sisaldu, 14 kommenteeritud või sissejuhatatud küsimust ning 17 kommenteerimata pöördumist vastaja poole. Neist 17st on kolm direktiivset kõneakti (käsku-palvet), 7 *kas*-küsimust ja 7 eriküsimust (kaks korda *millal*, peale selle *millega tegelete*, *kui sageli*, *kui magus*, *mis tunne on*, *kuidas teile meeldib*). Kui arvestada juurde kommenteeritud küsimusvoorudes sisalduvad küsimused, siis nende hulgas on veel 3 direktiivset kõneakti, 6 *kas*- või alternatiivküsimust, 4 eriküsimust (*kes*, *kui suur*, *mida arvate*, *mis tunne on*) ja üks kommentaarküsimus (*kuidas vastupidi?*).

Küsimuste sisulist funktsiooni analüüsidest võib teha järelduse, et autori eesmärgiks ei ole saada ülevaadet küsitleva tegevusest minevikus, olevikus ega tulevikus. Intervjuus on vaid kolm otseselt tegevust puudutavat küsimust, kõik need on seotud vastaja töövälise aktiivsusega: üks on suunatud tulevikku (*Millal pere loomise ette võtate?*), üks küsimus puudutab vastaja suhteid oma mehe endise perekonnaga (*Suhtlete ka?*) ja üks on üldine, vaba vastusevõimalusega küsimus (*Millega muidu elus tegelete?*). See viimane on muide kogu intervjuu ainus vaba vastusega küsimus.

Enamiku küsimuste valdkond on mentaalne (arvamused, tunded, soovid) või seisundid ja suhtumised. Mentaalsed protsessid on keskendunud küsitletavale (*kas teile ei tundu*, *kas tahate öelda*, *kuidas teile meeldib*, *mis tunne on*, *kas teie arvates*, *kas tõesti usute*, *kui sageli olete kartnud*, (*kas*) *arvate*). Kaks mentaalset küsimust hõlmavad konkreetset situatsiooni (*Kas kaamerad ja mikrofonid erutavad teid?*, *Millal teil viimati emotsioonid üle keesid?*), ühe küsimuse objektiks pole vastaja (*Mida isa-ema teie tegemistest arvavad?*).

Ka seisundiküsimused on suunatud eeskätt vastaja emotsionaalsetele seisunditele:

*Kui magus on võim, et te tahate selle sees tegutseda?
 Aga see silt on ju ebaõiglane, kas pole?
 Ja teil on ükskõik, kuidas teid kutsutakse?
 On teil ikka emotsioone?
 Olete tõesti selline?
 Mis tunne on õhtul koju minna teadmiseiga, et...
 Seega olete aus, siiras, otsekohene, usaldusväärne?*

Seisundiküsimused võivad puudutada ka konkreetset situatsiooni:

*Kindlasti ei olnud asi üksnes teie mõlema punastes juustes —
 või oli?
 Kas Rain Rosimannusega oli teil armastus esimesest silma-
 pilgust?
 Rainil on varasemast kaks last. Kes teie tema lastele olete?*

Äratab tähelepanu, et peaaegu üldse ei ole avatud küsimusi, nt puuduvad *miks-*, *kuidas-*, *mida-*küsimused, mis eeldaksid või võimaldaksid vastajapoolset teemalaiendust. Küsimuste esitaja hoiab jutuajamise temaatika väga kindlates raamides. Küsimused on konstrueeritud nii, et vastamisvõimalused on väga kitsaste piiridega ette antud. Näiteks kõik vastaja seisukohta küsivad arvamusküsimused on etteantud vastusevariandiga, vormis *kas arvate, et...* (mitte näiteks *mida arvate...*). Ainus näiliselt vaba vastusevõimalusega arvamusküsimus ei puuduta vastaja, vaid tema vanemate arvamusi, aga ka sel juhul on võimalik vastusevariant eelmistega sarnaselt ette ära sõnastatud:

*Mida ema-isa teie tegemistest arvavad? Utsitavad takka, et
 tubli, tütreke, põruta aga edasi ja näita neile meestele?*

Paljudel juhtudel on küsimused vormistatud nii, et eeldatav vastus on implitsiitselt või eksplitsiitselt küsimuse vormiga ette antud; eitava vormiga (*kas pole, kindlasti ei olnud...või oli, kas teile ei tundu*), modaalarvbidega (*kas tõesti usute, seega olete...*) või vastusevariante välja pakkudes:

*Kas tahate öelda, et see, ... ei tekita teis meeldivustunnet
Aga see silt on ju ebaõiglane, kas pole?*

Küsimust ettevalmistava või argumenteeriva kommentaarina on sageli esitatud mingi seisukoht või hinnang, mille kohta vastajalt reageeringut oodatakse. Harva on see seisukoht autoriseeritud, s.t esitatud küsija enda nimel:

*Kas tahate öelda, et see, mille sees te olete — vanad mehed nagu aaviksood ja paltsid, siplemas teie ümber ja katsumas teile külje alla ujuda —, ei tekita teis meeldivustunnet?
Te olete siiani säilitanud rahu, kuigi olen esitanud ka valusaid küsimusi. On teil ikka emotsioone?*

Sageli ei ole küsimust ettevalmistav kommentaar esitatud küsija enda nimel, vaid intertekstuaalse viitena üldisele, täpsemalt määratlemata allikale:

*Mõnda aega tagasi nimetati valimisreklaamides....
Kui suur peaks olema prohmkas — ja teie võimu all olev kinnisvara pidavat olema ....
Kuidas vastupidi? Inimesed peavad poliitikat...
Teiesuguseid kutsutakse poliitringkondades... Mis tunne see on?
Palun seletage... Lihtkodanikus tekitab see küllap võõristust, et...
Veel üks asi, mis poliitnaiste imagoga sageli kaasas käib
Mulle räägiti lugu... On see õige?
Eelmsiel nädalal... iseloomustasid kriitilised netikommentaarid teid sõnadega ... Olete tõesti selline?
Kuidas teile meeldib....., kui "Ärapanijas" teile järjekordselt ära pannakse?*

Ka autori tõdemused, kus vormilist küsimust ei sisaldu, nõuavad implitsiitselt seisukohavõttu esitatud situatsiooni kohta:

*See ... jätab minu arvates enamiku inimesi külmaks.
 Usun, et .. Vaadake uuringuid ...
 Aga teie olete ...
 Te olete...
 Järelikult ei oska rahvas teid hinnata. Rahvas on ju...
 Ma pakun teile võimaluse ... aga te ei taha ...
 Poliitkarjäärihimulised naised tekitavad kõhedust, sest ...*

Ühel juhul on küsija konstrueerinud hüpoteetilise situatsiooni, millele ootab vastaja kommentaari:

Mina küll ei tahaks teie laps olla. Ma kardaksin, et teil poleks minu jaoks aega, sest möödunud pühapäevalgi pidite tervelt 7 tundi poliitlääbriäkimisi pidama. Ma lähaksin niiviisi narkomaaniks ja pätiks.

Hüpoteetilise situatsiooni seostamiseks tegelikkusega on argumendina esitatud kogu intervjuu ainus vastaja tööalast tegevust puudutav konkreetne fakt.

Analüüsitavas intervjuus ajakirjanik mitte ainult ei esita küsimusi, vaid ka kommenteerib ning pakub hinnanguid. Identiteet, mida ajakirjanik endale niiviisi konstrueerib selles vestluses, on mitmekihiline ja keeruline. Ta on endale võtnud õige mitu erinevat rolli. Üks on ajakirjanikule ootuspärane vahendaja roll: toimetaja esitab neutraalseid küsimusi ja vahendab lugejatele intervjuueeritava vastuseid. Selliseid küsimusi on analüüsitavas tekstis vähe.

*Kas kaamerad ja mikrofonid erutavad teid?
 Millega muidu elus tegelete?*

Teine on hindaja roll — ajakirjanik kommenteerib nii Keit Pentuse vastuseid kui ka tema tegevust ja isikut laiemalt, andes sellele oma hinnanguid. Hindaja rolliga kaasneb kohati irooniline või kritiseeriv varjund, millega ajakirjanik annab signaali, et ta ei võta vastust tõsiselt või ei usu seda, nagu järgnevatest näidetest kahes esimeses.

Analüüsitavas tekstis on tähenduslikult ja ideoloogiliselt olulised kategooriad, mille taustal ja najal intervjueeritava identiteeti konstrueeritakse, NAINE ja POLIITIK ning nende kombinatsioon NAISPOLIITIK. Intervjuu lähtekoht saab ühemõtteliselt selgeks juba pealkirjast “Keit Pentus, kunas lapsed tulevad?” Intervjuerija (mees) kasutab oma võimu, sundides naispoolse osalise tema ametipositsioonilt soolisele positsioonile — isiklikule territooriumile. Situatsiooni struktuuriga on implitseeritud, et see on loomulik (ei ole näiteks vabandamist, vaatepunkti seletamist ega põhjendamist), et naine peab alati olema valmis vahetama teemavälja, peab harjuma sellega, et talle osutatud tähelepanu muudab ta momentselt osalevast subjektist objektiks, millele tähelepanu on pööratud (vt selle kohta põhjalikumalt nt Goffman 1981, Hakulinen 1991). Pealkirjas esitatud küsimuses sisalduvat kategoriseerimist toetab intervjuu sissejuhatus:

Mõni aeg tagasi kuulutati ta uueks Signe Kiviks. Saame näha. Aga võib-olla mitte. Sest lapsed — need pidavat tulema varsti.

Selles väites sisaldub implitsiitselt tõdemus, et poliitiline karjäär ja lapsed välistavad teineteist — vähemalt naispoliitiku puhul. Intervjuu isiklikku lähtekohta kinnistab sissejuhatus lõpus esitatud ja järgneva intervjuu vaatepunkti osutav retooriline vastandus, mille temaatika viitab sotsiaalsete kategooriate loomulikustunud piiride järgi samuti eeskätt naisega seostatavale vaatepunktile:

Huvitav, mis soojendab ta südant? Või on ta sama külmalt kalkuleeriv nagu tema vahetu ümbruski?

Naisvaatepunkti rõhutavad ka intervjuu alguse tekstis sisalduvad viited välimusele (*punased juuksed*) ja noorusele (*28-aastane*). Intervjueritava poliitilise positsiooni iseloomustamiseks kasutatakse väljendeid *tulevane Signe Kivi* ja *Tallinna kesklinna valitseja*. Intervjuu käigus avatakse mõlemad positsioonid pigem negatiivsest vaatepunktist. Võrdluses Signe Kiviga sisaldub peale teemavälise ja vastaja positsiooni pisendava viite punastele juustele viide ministri

ametist tagasiastumisele, mida tõlgendatakse, erinevalt enamikust sündmuseaegsetest analüüsides, poliitilise ebaõnnestumisena:

Mõnda aega tagasi nimetati valimisreklaamides Keit Pentust tulevaseks Signe Kiviks. Kindlasti ei olnud asi üksnes teie mõlema punastes juustes — või oli?

Te teate ju, kuidas Signe Kivi lõpetas: ühel hetkel ei käinud ta enam oma valdkonnas toimuvast üle ja astus tagasi. Te olete 28. Kas teile ei tundu, et kompetentsuse piir tuleb ette?

Kui suur peaks olema see prohmakas — ja teie võimu all olev kinnisvara pidavat maksma rohkem kui terve Tartu —, et te teeksite samasuguse tagasiastumisotsuse nagu Signe Kivi?

Sellel temal peatatakse koguni kolme küsimuse võrra ja kui intervjueeritava vastused ilmselt ei vasta küsija ootustele, lisandub veel direktiivne pöördumine:

Palun vastake küsimusele.

Tallinna Kesklinna vanema positsiooni kommenteeritakse vaid ühe kuulujutuga, mis viitega *ilusatele tüdrukutele* sunnib vastaja jälle soolisele positsioonile:

Mulle räägiti lugu, kuidas te Kesklinna valitsuses töölevõtu intervjuul olevat ühe kandidaadi kohta tolle ruumist lahkumise järel öelnud: nii ilusaid tüdrukuid me siia küll tööle ei võta. On see õige?

Poliitikas tegutsevate naistega seoses on intervjuuküsimustes esitatud järgmised iseloomustused: *poliitkarjäärihimulised, kalkuleerivad, külmad (3x), mittenaiselikud, kõledad, pooliku pereeluga*. Nende kohta kasutatud nimetused on samuti selgelt negatiivse värvinguga *poliitnaised, poliitiline broiler, juhtmed, inimesed-masinad*.

Intervjueeritava seostatakse need väljendid nimetusega *teiesugused (teiesuguseid kutsutakse)*. Keit Pentust iseloomustavatest omadustest on tekstis representeeritud (viitega anonüümsele allikale) *hoolimatu, kõrk, upsakas, alatu, ebaeetiline, küüniline, julm*.

Positiivsed omadused, mida küsitletavaga seoses esile tuuakse, esitatakse tõlgendustena tema enda vastustest, mitte ajakirjaniku ega kõrvalseisjate hinnanguna, seades nende objektiivsuse ja tõlevastavuse niiviisi kahtluse alla:

*Te olete nii ennastsalgav
Seega olete aus, siiras, otsekohene, usaldusväärne?*

Poliitikaga seoses nenditakse, et tegemist on *ropu, vastiku, haisva asjaga*. Poliitikute tegevust representeeritakse samuti eeskätt negatiivsete väljenditega: *eelarve pärast kisklemine, erakondadega ühtehitmine, võõrandumine*. Eraldi alarühmadena iseloomustatakse naispoliitikuid ja noori poliitikuid. Naispoliitikute seisund suhestatakse negatiivselt pereeluga: *sügav traagika, jätavad isikliku elu laokile, ohverdavad selle karjäärile, kahetsevad ja piinlevad sisemiselt,*

*Kas te tõesti usute, et karjäärile pühendunud pooliku pereeluga naised, kui nad saavad ausalt endasse vaadata, ei kahetseks ega piinleks sisemiselt oma valikute pärast?
Kui sageli olete kartnud, et äkki te elu veereb liiga poliitrenni ja muu jääb kõrvale?*

Paika pannakse ka küsitletava eakaaslased, väljendiga *endasuguste põlvkond* suhestatakse see otseselt küsitletavaga:

Palun seletage lahti endasuguste põlvkonda, kes on tulnud sihiteadlikult poliitikasse sooviga end seal iga hinna eest maksma panna.

Vastaja enda tegevust poliitikas iseloomustatakse eelnevaga suhestuva väljendiga *ajate ikka enesekindlalt naeratades oma rida*, samuti sõnadega *demagoogitsema, lubadusi murdma, vassima, valetama*. Kuigi loetelu mõnevõrra pehmentatakse modaalarvõrdiga *ilmselt*, kinnistab järgmine küsimus esitatud iseloomustuse juba faktina.

Mis tunne on õhtul koju minna teadmisega, et ilmselt olete pidanud päeva jooksul demagoogitsema, lubadusi murdma, vassima, võib-olla isegi valetama?

Isegi kui selle nimel peab tegema kõike seda, mida ma äsja loetlesin? Ja palun, ärge olge nii sinisilmne ega öelge, et seda kõike poliitikas ei tehta.

Vastaja positsiooni poliitikas representeeritakse kahest vaatepunktist. Üks vaatepunkt on soolis-seksuaalne: *vanad mehed nagu aaviksood ja paltsid, siplemas teie ümber ja katsumas teie külje alla ujuda; mehi nagu kärbseid liimile tõmmata ja oma tahtmist saada.*

Teine vaatepunkt, mida esile tõstetakse, on võimuiha ja sellega seostuv kuulsus:

Kui magus on võim, et te tahate selle sees tegutseda

Andke noortele nõu, mida nad peaksid tegema, et varakult jämedale oksale jõuda

Kas tahate öelda, et see ...ei tekita teie meeldivustunnet?

Tekstuaalsest aspektist vaadatuna on enamik eespoolses analüüsis väljatoodud hinnanguid ja seisukohti esitatud kas intertekstuaalsete viidetena vähem või rohkem üldistatud allikatele või sisestatud peitväidetena ajakirjaniku küsimustesse. Intertekstuaalsete viidete allikatele on viidatud impersonaalse tegumoega (*nimetati, räägiti*), kaudse kõneviisiga (*pidavat olema*) või üldistatud ja rühmana identifitseeritavate nimetustega *valimisreklaamid, inimesed, poliitringkonnad, lihtkodanikud, rahvas, netikommentaatorid, "Ärapanija"*. Allikas võib olla ka objektiveeritud (*asi, mis poliitnaiste imagoga sageli kaasas käib*). Niiviisi on küsija ennast küll tekstuaalselt väitest distantseerinud, kuid allika impersonaalsus viitab siiski seisukohale kui üldlevinule (vt näiteid eespool).

Peitväited on küsimuse teemaossa eelolevustena implitsiitselt sisestatud väited, kui küsimus ise on fokuseeritud mingile muule tekstiüksusele (tüüpnaide *Kas te olete hommikuse konjakijoomise juba maha jätnud?*). Kõigile sellistele peidetud eelolevustele on ühine see, et neid pannakse tähele vaid siis, kui neid on tarvis hakata ümber lükkama. Seda, et peitväited on tõesti peidetud, et neid on

raske läbi näha, kasutatakse ära igasugusel keelelisel mõjutamisel, kõige otsesemalt muidugi propagandas ja reklaamis. Kui öeldakse *Me ei tohi loovutada võimu vastaspoole korrumppeerunud jõududele*, öeldakse sellesamaga ridade vahelt, et meie käes on võim, et vastaspoolel on jõud ja et vastaspoole jõud on korrumppeerunud. Kui seda väidetaks otse, siis saaks sellele vastu vaielda, seda ümber lükata, nüüd aga on otseseks väiteks hoopis, et vastaspoolele ei tohi võimu anda, ja see, et vastaspool on korrumppeerunud, esitatakse nimisõna täiendina nagu muuseas, nagu kõigile teada olev enesestmõistetav asi.

Selliseid peitväiteid on siin analüüsitava intervjuu küsimustes eriti rohkesti. Näiteks järgnev küsimus on fokuseeritud tundele, aga implitseerib väite, et küsitletav tõepoolest läheb õhtul koju kirjelatud teadmiseга:

Mis tunne on õhtul koju minna teadmiseга, et ilmselt olete pidanud päeva jooksul demagoogitsema, lubadusi murdma, vassima, võib-olla isegi valetama?

Järgmised küsimused on fokuseeritud ajale (*kui sageli, millal*), aga implitseerivad väited, et vastaja on kartnud poliitikas ohtu oma isiklikule elule, et ta loob pere või et tal on emotsioonid üle keenud:

Kui sageli olete kartnud, et äkki te elu veereb liiga poliitrenni ja muu jääb kõrvale?

Millal pere loomise ette võtate?

Millal teil viimati emotsioonid üle keesid?

Küsimus *Arvate, et naistel on sel viisil kergem mehi nagu kärbseid liimile tõmmata ja oma tahtmist saada?* on fokuseeritud tegevuse laadile (*kergem*), aga ei sea kahtluse alla tegevust ennast, väites seega, et naiste eesmärk tegelikult ongi mehi nagu kärbseid liimile tõmmata ja oma tahtmist saada. Intervjueeritava kohta on peitväidetena küsimustesse sisestatud veel näiteks järgmised hoiakud ja seisukohad: ta on poliitikas, sest võim on magus; mehed ilastavad tema ümber, püüdes külje alla pugeda; ta on noorelt jämedale oksale jõudnud; kui tulevad lapsed, siis poliitikuks jääb lõpeb (= uut Signe

Kivi ei tule). Suur osa eespool analüüsitud representatsioonidest nii vastaja kui ka poliitika, poliitikute ja eraldi naispoliitikute kohta on tekstuaalselt konstrueeritud just peitväidetena.

4. Kokkuvõte

Artikli eesmärgiks oli ühe teksti analüüsi näitel osutada, kuidas tekstis tehtavate keeleliste valikutega konstrueeritakse tekstiosaliste identiteete. Ajakirjanikule ootuspärase vahendaja rolli kõrval esineb küsitelja sagedamini hindaja ja teadja rollis. Küsimused on konstrueeritud nii, et vastaja saab liikuda väga kindlalt etteantud suhteliselt kitsastes piirides. Küsimuste, nende kommentaaride ja otseste väidetega kujundab ajakirjanik vastaja identiteedi eeskätt naisena ja naispoliitiku ning konstrueerib nende kahe rolli vahelise konflikti, kus naispoliitiku roll ohustab vastaja identiteeti täisväärtusliku naisena, mille tunnusteks loetakse korras pereelu, mees ja lapsed. Küsimuste vorm ei jäta vastajale õigupoolest mingit võimalust etteantud rollist välja murda või ise oma identiteedi kujundamist mõjutada. Ta saab ainult tõrjuda küsimustes peituvaid väiteid, eeloletusi ja hoiakuid, millele ajakirjanik enamasti vastab kahtlust väljendava kommentaariga. Mitmete tekstivõtetega (asjakohatud ja vastaja rolli pisendavad soolised viited, iroonilise varjundiga tõlgenduskommentaarid vastustele) osutab küsija, et ta ei võta vestluskaaslase rolli poliitiku päris tõsiselt. Tekstuaalselt on autoripoolsed hoiakud ja küsitelava identiteeti kujundavad representatsioonid esitatud leksi-kaalsete valikutena, intertekstuaalsete viidetena konkretiseerimata allikatele või küsimustes implitsiitselt esinevate peitväidetena.

LISA: Analüüsiv tekst:

Keit Pentus, kunas lapsed tulevad?

Priit Pullerits, vanemtoimetaja — Postimees. Arter. 16.10.2004

Mõni aeg tagasi kuulutati ta uueks Signe Kiviks. Saame näha. Aga võib-olla mitte. Sest lapsed — need pidavat tulema varsti.

Keit Pentuse kabinetti Balti jaama lähistel kaitseb topeltuks. Selle taga on jahedavõitu. Nagu akna taga tänavalgi. Tallinna kesklinna valitseja, kes peab enda tähtsaimaks mõõdupuuku seda, kui edukalt suudab ta korraldada elu talle usaldatud territooriumil, peab ka seinte vahel trotsima sügisilma kapriise.

Huvitav, mis soojendab ta südant? Või on ta sama külmalt kalkuleeriv nagu tema vahetu ümbrusk?

KÜSIMUSED:

1. Mõnda aega tagasi nimetati valimisreklaamides Keit Pentust tulevaseks Signe Kiviks. Kindlasti ei olnud asi üksnes teie mõlema punastes juustes — või oli?
2. Te teate ju, kuidas Signe Kivi lõpetas: ühel hetkel ei käinud ta enam oma valdkonnas toimuvast üle ja astus tagasi. Te olete 28. Kas teile ei tundu, et kompetentsuse piir tuleb ette?
3. Kui suur peaks olema see prohmakas — ja teie võimu all olev kinnisvara pidavat maksma rohkem kui terve Tartu —, et te teeksite samasuguse tagasiastumisotsuse nagu Signe Kivi?
4. Palun vastake küsimusele.
5. Kui magus on võim, et te tahate selle sees tegutseda?
6. Kas tahate öelda, et see, mille sees olete — vanad mehed, nagu aaviksood ja paltsid, siplemas teie ümber ja katsumas teie külje alla ujuda —, ei tekita teie meeldivustunnet?
7. Kas kaamerad ja mikrofonid erutavad teid?
8. See, mille ümber keerleb viimastel nädalatel Tallinna võimuvõitlus — eelarve pärast kisklemine ja erakondadega ühteheitmine —, jätab minu arvates enamiku inimesi külmaks.
9. Usun, et enamik inimesi arvab siiski, et tegelete pehmelt öeldes ropu, vastiku, haisva asjaga. Vaadake uuringuid poliitikute madala reitingu ja rahvast võõrandumsie kohta.
10. Aga te olete selle ropu, vastiku ja haisva asja sees, ja see võib teile külge hakata.
11. Te olete nii ennastsalgav.

12. Kuidas vastupidi? Inimesed peavad poliitikat röpaseks, aga teie ajate ikka enesekindlalt naeratades oma rida.
13. Järelikult ei oska rahvas teid hinnata. Rahvas on ju alati loll.
14. Kuidas teile meeldib vaadata seda, kui "Ärapanijas" teile järjekordselt ära pannakse?
15. Teiesuguseid kutsutakse poliitringkondades poliitilisteks broileriteks, samuti juhtmeteks? Mis tunne see on?
16. Aga see silt on ju ebaõiglane, kas pole?
17. Ja teil on ükskõik, kuidas teid kutsutakse?
18. Ma pakun teile võimaluse end kaitsta, et te pole mingi broiler, ja te ei taha seda millegipärast vastu võtta.
19. Palun seletage lahti endasuguste põlvkonda, kes on tulnud sihteadlikult poliitikasse sooviga end seal iga hinna eest maksma panna. Lihtkodanikus tekitab see küllap võõristust, et need on inimesed-masinad.
20. Poliitkarjäärihimulised naised tekitavad kõhedust, sest nad näivad nii kalkuleerivad, külmad ja mittenaiselikud.
21. Kas teie arvates on sügavat traagikat neis naistes, kes jätavad isikliku elu laokile, ohverdades selle karjäärile?
22. Kas te tõesti usute, et karjäärile pühendunud pooliku pereeluga naised, kui nad saavad ausalt endasse vaadata, ei kahetseks ega piinleks sisemiselt oma valikute pärast?
23. Kui sageli olete kartnud, et äkki te elu veereb liiga poliitrenni ja muu jääb kõrvale?
24. Veel üks asi, mis poliitnaiste imagoga sageli kaasas käib: nad tunduvad hinges nii kõledad ja külmad. Tooge palun mõni näide, mis selle arvamuse ümber lükkaks!
25. Millal pere loomise ette võtate?
26. Mina küll ei tahaks teie laps olla. Ma kardaksin, et teil poleks minu jaoks aega, sest möödunud pühapäevalgi pidite tervelt 7 tundi poliitlääbiraäkimisi pidama. Ma läheksin niiviisi narkomaaniks ja pätiks.
27. Kas Rain Rosimannusega oli teil armastus esimesest silmapilgust?
28. Rainil on varasemast kaks last. Kes teie tema lastele olete?
29. Suhtlete ka?
30. Mida ema-isa teie tegemistest arvavad? Utsitavad takka, et tubli, tütreke, põruta aga edasi ja näita neile meestele?
31. Millega muidu elus tegelete?
32. Mulle räägiti lugu, kuidas te Kesklinna valitsuses töölevõtu intervjuul olevat ühe kandidaadi kohta tolle ruumist lahkumise järel öelnud: nii ilusaid tüdrukuid me siia küll tööle ei võta. On see õige?
33. Arvate, et naistel on sel viisil kergem mehi nagu kärbseid liimile tõmmata ja oma tahtmist saada?

34. Eelmisel nädalal, kui teist ilmus Postimehe arvamusküljel portree, iseloomustasid kriitilised netikommentaatorid teid sõnadega: hoolimatu, kõrk, upsakas, alatu, ebaeetiline, küüniline, julm. Olete tõesti selline?
35. Te olete siiani säilitanud rahu, kuigi olen esitanud ka valusaid küsimusi. On teil ikka emotsioone?
36. Millal teil viimati emotsioonid üle keesid?
37. Andke noortele nõu, mida nad peaksid tegema, et nii varakult nii jämedale oksale jõuda.
38. Mis tunne on õhtul koju minna teadmisega, et ilmselt olete pidanud päeva jooksul demagoogitsema, lubadusi murdma, vassima, võib-olla isegi valetama?
39. Seega olete aus, siiras, otsekohene, usaldusväärne?

KIRJANDUS

- Fairclough, N 1995.** Media discourse. London: Arnold.
- Fairclough, N 2003.** Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London and New York: Routledge.
- Fowler, R 1991.** Language in the news. London and New York: Routledge.
- Goffman, E. 1981.** Footing. — Forms of talk. Oxford: Blackwell.
- Hakulinen, A. 1991.** Erään haastattelun anatomia. — T. Lehtinen, S. Shore (toim). Kieli 6. Kieli, valta ja eriarvoisuus. Helsinki: Yliopistopaino. 166–188.
- Halliday, M.A.K. 1994.** An introduction to functional grammar. London: Arnold.
- Heikkinen, V, O. Lehtinen, M. Lounela 2004.** Piirre tekstissä, teksti korpuksessa: Kohti dynaamisia analyysejä. — M. Nenonen (ed). Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics (Studies in Languages, University of Joensuu. Vol 39). Joensuu: University of Joensuu. 49–55.
- Kerge, K. 2003.** Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. (Tallinna Pedagoogikaülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 10.) Tallinn: TPÜ.
- Nuolijärvi, P., L. Tiitula 2000.** Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisiointituitionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa. Helsinki: SKS.